

УДК 343.344 (477)

КРИМІНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ГРАБЕЖІВ ТА РОЗБОЇВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Катерина ДРАЧОВА,
здобувач

Харківського національного університету внутрішніх справ

SUMMARY

Features of modern crime situation concerning the commission of robberies and plunders on the territory of Ukraine by minors are researched in the article on the basis of statistical analysis, legal literature and analysis of criminal cases and criminal proceedings. The author stressed on the constant increase of minors committing robberies and plunders, which is associated with an increase in the number of crimes committed by minors under alcohol or drug abuse. A significant number of minors is from problem and one-parent families.

The major part of minors is integrated into groups to commit plunders and robberies. The motivation is primarily obtaining benefit and one can not ignore the pleasure of power over people.

Key words: robberies, plunders, minors, alcoholism, drug addiction.

АНОТАЦІЯ

У статті, на основі аналізу статистичних даних, юридичної літератури та аналізу кримінальних справ та кримінальних проваджень, розглянуто особливості сучасної криміногенної обстановки у частині вчинення грабежів та розбоїв неповнолітніми на території України. Наголошено на постійному зростанні кількості неповнолітніх, які скоюють грабежі та розбої, що пов'язано зі збільшенням кількості вчинених злочинів неповнолітніми в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, при цьому значна кількість неповнолітніх є вихідцями з неблагополучних та неповних сімей.

Значна частина неповнолітніх об'єднується в групи з метою вчинення грабежів та розбоїв. Мотивація цих злочинів у першу чергу – корислива, та не можна не враховувати задоволення владою над людьми.

Ключові слова: розбої, грабежі, неповнолітні, алкоголізм, наркоманія.

Постановка проблеми. Істотною проблемою у світовій спільноті є злочинність серед неповнолітніх. Україна – не виключення. Ситуація, що склалася в суспільстві, серйозні труднощі, пов'язані з глибокою кризою в усіх сферах соціального життя, диктують нагальну потребу в активізації попередження злочинів серед неповнолітніх, протиправна поведінка яких щоденно якісно змінюється, а саме – стає дедалі більш зухвалою і цинічною.

Злочинність неповнолітніх, у порівнянні зі злочинністю дорослих, відрізняється високим ступенем активності та динамічністю. Люди, які стали на шлях вчинення злочинів у юному віці, важко піддаються виправленню та перевихованню і є резервом для дорослої злочинності. Злочини, вчинювані неповнолітніми – це, насамперед, такі правопорушення, як розбої, крадіжки, грабежі, вбивства, зґвалтування, вимагання, хуліганство.

Стан злочинності неповнолітніх в Україні викликає обґрунтовану тривогу в суспільстві. Зростання соціальної напруженості та поглиблення кризи в країні в першу чергу позначилися на дітях і підлітках. Відзначається суттєва активізація кримінальної діяльності неповнолітніх. Це відноситься як до кількісної, так і до якісної характеристики підліткової злочинності.

Характерною рисою злочинів неповнолітніх стають насильство і жорстокість. При цьому неповнолітні ча-

сто переступають ту межу насильства і жорстокості, що в конкретній ситуації була б цілком достатньою для досягнення мети. Підлітки в процесі вчинення злочинів, за невеликого для них збігу обставин, здійснюють такі злочинні діяння, як вбивства, тяжкі тілесні ушкодження, розбійні напади, грабежі.

В умовах сьогодення все гостріше постають питання вчинення неповнолітніми корисливо-насильницьких злочинів, найбільш зухвалими з яких є грабежі та розбої.

Методи дослідження. Методологічним фундаментом дослідження є діалектико-матеріалістичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ, оснований на ньому загальнонаукові, філософські та конкретнонаукові методи.

Актуальність теми дослідження. У різні часи питання злочинності неповнолітніх досліджували у своїх працях такі вчені, як Р.М. Абізов, Г.А. Аванесов, А.І. Алексеев, М.М. Бабаєв, О.М. Бандурка, В.В. Голіна, Л.М. Давиденко, О.М. Джуца, А.І. Долгова, І.М. Даньшин, А.Ф. Зелінський, А.П. Закалюк, Т.Л. Кальченко, Г.М. Мінковський, І.О. Топольскова, В.М. Трубников, А.П. Тузов, В.І. Шакун, О.О. Черепенко та інші. Дослідження мотивації протиправної поведінки неповнолітніх було проведено в роботах С.А. Белічева, В.І. Ветрова, А.П. Закалюка, А.Й. Міллера, К.С. Ігошева, А.П. Тузова, І.К. Туркевича та інших.

У своїх дослідженнях розглядали негативний вплив мікросередовища на формування злочинної поведінки неповнолітніх такі науковці, як А.П. Зелінський, В.М. Оржеховська, В.М. Кудрявцев, В.І. Шакур, М.Д. Шаргородський та інші. Але вони недостатньо приділили уваги аналізу особливостей вчинення грабежів та розбоїв неповнолітніми, вивченню яких буде присвячена стаття.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останні десять років в Україні щорічно, в середньому, реєструється 465 770 тисяч злочинів, з яких 16% складають злочини, вчинені неповнолітніми. Як свідчить статистика, більше третини зареєстрованих злочинів належать до тяжких, а більше половини (56%) вчинено з корисливою спрямованістю (крадіжки, пограбування, розбійні напади, шахрайство тощо) [1].

Кількість неповнолітніх, які вчинили злочини у стані алкогольного сп'яніння, у 2000 р. становила 2 243, у 2004 р. – 2 358 осіб, 2005 р. – 1 986, 2006 р. – 2 276, 2007 р. – 2 724, 2008 р. – 2 450, 2009 р. – 2 341, 2010 р. – 2 249, 2011 р. – 2 012, 2012 р. – 1 878 [1]. Зменшення кількості злочинів не є позитивною тенденцією за умови зменшення кількості неповнолітніх в Україні.

Незважаючи на скорочення загальної кількості злочинів, що вчиняються дітьми, на 17,5% кримінальний потенціал даної категорії осіб залишається значним. За даними аналізу злочинності, найвищий її рівень серед неповнолітніх та молоді в період з 2005 по 2012 роки зафіксований у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій, Одеській областях. Найменші показники мають АР Крим, Херсонська, Кіровоградська, Житомирська, Полтавська, Київська області [1].

Дитяча злочинність стає більш цинічною й жорстокішою. У минулі роки найбільш розповсюдженим злочином серед неповнолітніх була крадіжка. Останнім же часом різко підвищилася кількість насильницьких злочинів – розбоїв та грабежів. [2, с. 72].

За умов сьогодення суттєво змінилася мотивація вчинення злочинів неповнолітніми. Вона набула виразної корисливої спрямованості. Якщо раніше лише 35–40% розбоїв та грабежів були вчинені тільки з корисливих мотивів, а в інших мали переважно мотиви солідарності та бажання самоствердитися, то сьогодні корислива мотивація переважає. Предметами посягання стають різні види техніки, цінні папери, золото, зброя, наркотики [2, с. 70]. Часто крадіжки, вчинені групою неповнолітніх, переростають у грабїж чи розбійний напад. Предметом усіх видів корисливо-насильницьких злочинів проти приватної власності, як правило, є товари підвищеного попиту, що досить легко реалізуються, гроші та коштовності, мобільні телефони та інше.

Аналіз архівних кримінальних справ та проваджень стосовно розбоїв та грабежів, вчинених неповнолітніми, показав, що кожний другий зловживає спиртними на-

поями, кожний п'ятий не медикаментозно вживає наркотичні засоби, кожний п'ятий – раніше вже вчиняв злочини або адміністративні правопорушення. Україна утримує першість у молодіжному алкоголізмі, у тому числі й серед дітей шкільного віку. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) заявила, що в Україні найвищий рівень дитячого алкоголізму. Наші школярі випередили всіх ровесників із 14-ти країн світу, в яких проводились спеціальні дослідження. Вже давно українські наркологи б'ють на сполох: молодша «обличчя» вітчизняного алкоголізму, 16-річні пацієнти наркодиспансерів уже давно нікого не дивують. Однією з причин загрозливого становища для здоров'я нації медики називають поширення серед молоді, підлітків і навіть дітей слабоалкогольних коктейлів та пива [3, с. 5]. Наведені дані свідчать про неблагополучну тенденцію в підлітковому середовищі.

Зазначене вказує на збільшення рівня криміногенності в середовищі неповнолітніх та вимагає ґрунтовного аналізу основних характеристик протиправних діянь серед неповнолітніх з метою більш ефективнішого застосування профілактичних заходів.

Розглядаючи розбої та грабежі, вчинювані неповнолітніми, необхідно зазначити наступне: у середовищі неповнолітніх найбільш поширеним об'єктом є те, що викликає певний інтерес у дітей (аудіо- та відеоапаратура, мобільні телефони, мотоцикли, спиртні напої, цигарки тощо). Для неповнолітніх характерна інтенсивність участі в здійсненні злочинів на об'єктах, що не охороняються, обладнані слабкими замкальними пристроями, не мають охоронної сигналізації (кіоски, торговельні павільйони, школи тощо). Так, 66% складають розбої та грабежі з дитячих дошкільних установ; 41,0% – з училищ та шкіл; 39,0% – з автомашин; 34,0% – із сараїв, гаражів; 28,0% – з кіосків, наметів [4, с. 83].

Необхідно зазначити, що в останні роки відбувається «омолодження» злочинності. Так, 1/5 злочинів вчиняються особами, які не досягли 14-річного віку, тобто не є суб'єктами злочинів. Кількість дітей, які перебували на обліку в підрозділах кримінальної міліції в справах дітей органів внутрішніх справ України у віці 11–14 років, становила: 2000 р. – 9 726, 2001 р. – 8 363, 2002 р. – 7 093, 2003 р. – 8 999, 2004 р. – 1 702, 2005 р. – 1 544 [13, с. 8], 2006 р. – 1 437, 2007 р. – 1 329, 2008 р. – 1 295, 2009 р. – 1 1319 [1].

Кількість дітей, які вчиняють злочини у віці 14–15 років, виглядає наступним чином: 2004 р. – 9 873, 2005 р. – 8 899, 2006 р. – 8 921, 2007 р. – 8 161, 2008 р. – 6 719, 2009 р. – 6 209, 2010 р. – 5 987, 2011 р. – 5 673, 2012 р. – 4 988 [1]. Це свідчить про те, що в багатьох підлітків у процесі розвитку особистості формується агресивний стереотип поведінки, пробуджується підвищений інтерес до задоволення матеріальних і фізіологічних потреб протиправним шляхом, що негативно впливає

на розвиток їхньої духовності та моралі. Це обумовлено не тільки соціальними факторами, але й тим, що діти раніше дорослішають і, майже з 11 років, як правило, усвідомлюють суспільну небезпеку своїх дій.

Якщо говорити про особливості злочинності неповнолітніх, то слід спочатку звернути увагу на те, як до цього явища відносяться самі підлітки. Відповідно до анонімного анкетування, проведеного серед учнів загальноосвітніх шкіл, абсолютна більшість неповнолітніх (66%) вважають, що кримінальна відповідальність за тяжкі злочини (розбій, грабїж, звалтування та інші) настає лише з 16 чи навіть з 18 років [5, 11–12].

Найчастіше неповнолітні вчинюють розбої та грабежі у вільний від навчання час (з 15.00 до 24.00 години). Цікаво зазначити, що «пік» злочинних проявів припадає на 19.00–23.00 години. Основними причинами цього стали низька трудова зайнятість неповнолітніх старшої вікової групи, недоступність для них різних форм молодіжного дозвілля у зв'язку з різким скороченням кількості клубів, спортивних секцій, кружків. До 7% злочинів вчиняються у навчальний час, коли діти повинні бути на заняттях; до 10% – у період виробничої практики тощо. При цьому до 30% злочинів вчиняються у вихідні та святкові дні. Протягом року пік злочинних проявів припадає на канікули, а також з початком теплої пори року і закінченням занять у навчальних закладах, появою вільного часу, послабленням контролю з боку педагогічних колективів і батьків [6, с. 25].

Вчиненню неповнолітніми розбійних нападів притаманна групова ознака правопорушень. В останні роки стійкий і організований характер злочинної діяльності неповнолітніх приймає загрозливого характеру. Перебування в таких групах підвищує сумарну активність, упевненість у власних силах, породжує почуття безкарності [75, с. 71]. У складі групи неповнолітні щорічно вчиняються більше 50% протиправних діянь. Так, у 2012 році більше 51 % від загальної кількості злочинців скоїли злочини в складі групи. Рівень групової злочинності в Україні залишається досить високим: 2004 р. – 18 281, 2005 р. – 14 900, 2006 р. – 15 354, 2007 р. – 13 843, 2008 р. – 11 323, 2009 р. – 11 221, 2010 р. – 11 331, 2011 р. – 11 018, 2012 р. – 10 321 [1]. Проте групова ознака не є стійкою. Зазвичай більшість з них складаються на не тривалий час та мають ситуативне утворення. Найчастіше групові злочини вчиняються без попередньої змови.

Рівень освіти осіб, які входять до кримінальних груп молоді, досить високий. За результатами досліджень 78,8% з них мають загальну середню освіту, 15,6% – середню професійну освіту. Лише поодинокі особи закінчили вісім класів. Водночас 56,0% взагалі не працювали і не навчалися більше трьох місяців [7, с. 16].

Аналіз архівних кримінальних справ та проваджень щодо вчинення розбоїв та грабежів, вчинених

неповнолітніми, надав можливість з'ясувати, що групова ознака злочинів зустрічається у 43% справ, у тому числі, за участі дорослих – у 21%. Із загальної кількості групових злочинів: скоєні ситуативно – 38%, за попередньою змовою – 34%, що значно перевищує статистичні показники. Окремо слід наголосити, що в кожній другій-третьій організованій злочинній групі приймають участь особи, які мають судимість і є лідерами та «натхненниками». Зазначене свідчить про схильність групової злочинності неповнолітніх до її організованості й професіоналізму та, зокрема, у частині скоєння грабежів та розбоїв.

Активно йде процес підпорядкування неформальних підліткових об'єднань («груп ризику») організованій злочинності. Соціальну базу для цього створюють безпритульність, безробіття, різке розшарування за життєвим рівнем та інші недоліки. У злочинних угрупованнях неповнолітніх усе частіше виявляється кримінальна спеціалізація окремих напрямків їхньої протиправної діяльності: одні займаються «розвідкою» об'єктів злочинних зазіхань, інші реалізують злочинний задум, треті здійснюють збут краденого і т.д. [8, с. 4]. Усе це в сукупності підвищує суспільну небезпеку групових злочинів, що вчинювалися неповнолітніми, ускладнює їх виявлення і розкриття.

Загальновідомим фактом є те, що джерелом злочинності неповнолітніх є сімейне неблагополуччя. Опитування слідчих та оперативних працівників показало, що серед неповнолітніх осіб, які вчинили розбої та грабежі, 47% – вихідці з неблагополучних сімей, 43% росли в неповних сім'ях. Все це вони прагнуть компенсувати вільною поведінкою «на вулиці», у середовищі таких самих покинутих однолітків. Це пов'язано з їх психофізіологічними властивостями. Підліток, особливо соціально-неблагополучний, завжди відчуває потяг до сили, а об'єднання в групи це почуття посилює. Значну роль тут відіграють так звані «тусовки», де гуртуються кримінальні групи. В останні роки «тусовки» переродилися у своєрідні «клуби за кримінальними інтересами», школи з підвищення «кримінальної майстерності». Якщо раніше для «тусовок» обирали безлюдні місця (підвали, горища, під'їзди, нежитлові будівлі), то зараз молодь гуляє на дискотеках, в кафе, нічних клубах, ресторанах. Показовий склад «тусовщиків»: кожний третій не має батька або не мешкає з сім'єю, у кожного десятого немає матері, кожний третій поставлений на облік у кримінальній міліції у справах дітей [9, с. 58].

За результатами вивчення матеріалів кримінальних справ стосовно вчинення неповнолітніми розбоїв та грабежів виділяються наступні способи підготовки, вчинення злочинів, а саме:

- вивчення жертви злочину, її поведінки та вчинків – 12%;
- підготовка знарядь і засобів злочину – 25%;
- обговорення з виконавцями плану злочинних дій – 11%;
- розподіл ролей виконавців і організаторів – 9,0%;

– у справі такі зведення відсутні – 43%.

Під час вчинення злочинів, передбачених ч. 2 ст. 186 та ст. 187, неповнолітніми стосовно потерпілих застосувалися психічні і фізичні погрози – 78%; погрози застосування зброї – 34%; застосування підручних і технічних засобів – 32%

Наукова класифікація і пошукові ознаки розглянутих способів вчинення злочинів дітьми дозволяє використовувати їх як для ідентифікації їхніх дій при розкритті конкретних кримінальних діянь, так і для обґрунтування застосування оперативно-розшукової методики їхнього розкриття і розслідування за типовими ознаками способів вчинення і приховування.

Висновки. На підставі проведеної роботи можна дійти висновку, що неповнолітніх, які вчиняють злочини, передбачені ст.ст. 186, 187 Кримінального кодексу України, можна охарактеризувати наступним чином:

- кількість зазначених злочинів неухильно зростає;
- спостерігається збільшення кількості вчинених злочинів неповнолітніми в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння;
- значна кількість неповнолітніх є вихідцями з неблагополучних та неповних сімей;
- відзначається, що з метою вчинення розбоїв та грабежів значна кількість неповнолітніх злочинців об'єднується у групи. Досить стабільною є участь дорослих в групах неповнолітніх;
- мотивація, в першу чергу, корислива, але не можна не враховувати задоволення владою над людьми.

Список використаної літератури

1. Дані Департаменту інформаційних технологій МВС України за 2000–2012 рр.
2. Семаков Г.С. Криминология / Г.С.Семаков. – К. : МАУП, 1999 р.
3. Німак Л. Дитячий алкоголізм – одна з найбільших проблем українського суспільства / Л. Німак. – 2009.
4. Фильченков Г.И. Предупреждение и раскрытие групповых преступлений несовершеннолетних: [учеб. пособие] / Г.И. Фильченков. – М., 1997.
5. Пашенко В.М. Особливості злочинності неповнолітніх // Проблеми протидії злочинності неповнолітніх : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (20–21 квітня 2006 року) / [заред. В.П. Петкова, М.М. Цимбалюка]. – Кіровоград: Кіровоградський юридичний інститут ХНУВС, 2006.
6. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2005 року. – К. : Державн. ін-т сім'ї та молоді, 2006.
7. Гайдар А.І. Оперативно-розшукові заходи органів внутрішніх справ в боротьбі з груповою злочинністю неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / А.І. Гайдар. – Х. : ХНУВС, 2005.
8. Шестаков С.В. Криминологическая характеристика и предупреждение преступлений участников молодежных группировок по месту жительства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / С.В. Шестаков. – М., 1996.
9. Черепенко О.О. Попередження злочинності неповнолітніх (оперативно-розшуковий аспект): дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / О.О. Черепенко. – С., 2011.